

Suomi muuttuu:

Tietokooste
Ukrainan sodan
vaikutuksista
suomalaiseen
yhteiskuntaan

SUOMALAINEN TIEDEAKATEMIA
FINNISH ACADEMY OF SCIENCE AND LETTERS
ACADEMIA SCIENTIARUM FENNICA

Suomalaisen Tiedeakatemia ilmipohjainen tietokooste kokoaa yhteen eri aloja edustavien tutkijoiden arvioita Venäjän hyökkäyssodan vaikutuksista suomalaisen yhteiskuntaan. Työn keskeisenä tavoitteena on ollut tuottaa luotettavaan asiantuntija-analyysiin tukeutuva yleiskuva Suomelle merkittävästä kehityskulusta epävarmuuden maailmassa.¹

Pyysimme yhteensä 36 tutkijaa arvioimaan Venäjän hyökkäyssodan vaikutuksia Suomelle, tunnistamaan lähitulevaisuuden kehityskulkuja sekä tulevan hallituksen päätöksentekoon mahdollisesti kohdistuvia paineita.

Tietokooste jakaantuu neljään osaan: väestö, turvallisuus, talous ja ympäristö. Työ tarjoaa lukijalle tiiviitä, yleistajuisia nostoja yhteiskuntaa läpileikkaavista muutoksista Venäjän hyökkäyssodan alkamisen jälkeen.

Kokonaisuus perustuu tutkijoiden haastatteluihin, mutta laajaa aineistoa ei käsitellä koosteessa tyhjentävästi. Syventävää tietoa koosteen aiheista on mahdollista saada tutkijoilta, joiden nimet on listattu dokumentin loppuun.

Työ on toteutettu osana Jane ja Aatos Erkon säätiön rahoittamaa Ilmiökartta-hanketta

 JANE JA AATOS
ERKON SÄÄTIÖ

-
1. Työ on luonteeltaan pilotoiva ja sisältää koosteen tutkijoiden itsenäisistä asiantuntija-arvioista. Suomalainen Tiedeakatemia toteutti työn yhteistyössä Valtioneuvoston kanslian kanssa. Se on osa laajempaa tavoitetta vahvistaa tutkijoiden ja päätöksentekijöiden vuoropuhelua nopeasti kehittyvissä tilanteissa, joissa tarvitaan ennakointia mutta joissa tutkittua tietoa on vähän saatavilla.

1 Väestö

- 1.1 Taloudellinen ahdinko on yleistynyt
- 1.2 Väestön henkistä kriisinkestävyttä koetellaan
- 1.3 Yksityishenkilöiden auttamisinnostus aaltoilee
- 1.4 Pakolaisten vastaanottaminen sujuu, mutta eriarvoistaa
- 1.5 Ukrainalaisten kotoutuminen lisää palvelutarpeita
- 1.6 Ennakkoluulot venäläisiä kohtaan vahvistuneet

2 Turvallisuus

- 2.1 Energiaomavaraisuus noussut demokratian puolustamisen keinovalikoimaan
- 2.2 Osaamisen rooli huoltovarmuudessa vahvistunut
- 2.3 Maatalouden omavaraisuus heikoissa kantimissa
- 2.4 Kyber- ja informaatio-operaatiot kasvussa
- 2.5 Kiina hyötyy Euroopan epävakauudesta

3 Talous

- 3.1 Energiakriisi koettelee yhteiskunnan koheesiota
- 3.2 Yhteistyöhön perustuva liiketoiminta kärsii
- 3.3 Kaupankäynnin toimitusketjut ja volyymit muuttuneet
- 3.4 Itämeren rooli vahvistunut taloudessa, turvallisuudessa ja energiantuotannossa
- 3.5 Tuotantopanosten hinnannousu koettelee ruokamarkkinoita

4 Ympäristö

- 4.1 Energiamurrokseen kytkeytyy ristiriitaisia kehityssuuntia
- 4.2 Tuulivoiman investoinnit tuottavat alueellista epäsuhtaa
- 4.3 Ympäristövahinkojen riski kasvanut
- 4.4 Metsien hakkuupaine voimistunut

1 Väestö

1.1 Taloudellinen ahdinko on yleistynyt

Ruoan, sähkön ja polttoaineen hinnat ovat nousseet samanaikaisesti. Tämä on vaikuttanut merkittävästi niiden kansalaisten arkeen, joiden toimeentulossa ei ole joustovaraa. Ne, joilla on enemmän resursseja, selviävät paremmin arjen kustannusten noususta.

Työpaikat ovat vähentyneet erityisesti matkailusektorilla ja rajan läheisillä seuduilla. Sodan vaikutukset näkyvät hajautuneesti yritysten toiminnassa ja aiheuttavat työttömyyttä paikallisesti ja sektorikohtaisesti.

VARAUDU: Hintojen nousulla on todennäköisesti väestön eriarvoisuutta syventävä vaikutus. Tämä trendi vahvistuu, jos turvallisuusbudjetin kasvattaminen johtaa sosiaali- ja terveyssektorin menoleikkauksiin. Leikkausten yksilötason vaikutukset osuvat tyypillisesti voimakkaammin jo valmiiksi heikommassa asemassa oleviin.

Muuttoliike suuntautuu pois kunnista, joissa työttömyys on lisääntynyt sodan seurauksena. Kehityskulku vähentää entisestään näiden kuntien elinvoimaa ja vahvistaa alueiden eriytymistä.

 Suomalaisen arvio oman talouden nykytilasta ja odotukset omasta sekä varsinkin Suomen taloudesta romahtivat maaliskuussa 2022 ja olivat yhä hyvin heikkoja helmikuussa 2023 (SVT 2023a). Joulukuussa 2022 suomalaisten kuluttajaluottamus oli mittaushistorian (1995–2022) heikoin (SVT 2022).

1.2 Väestön henkistä kriisinkestävyttä koetellaan

Venäjänsä Ukrainaan kohdistama hyökkäyssota on vaikuttanut kansalaisten henkiseen hyvinvointiin. Suomalaiset kokevat tulevaisuuden aiempaa epävarmempana ja kantavat huolta erityisesti omasta sekä lähipiirin hyvinvoinnista ja turvallisuudesta. Jo Covid-19 -pandemian aikana havaittiin, että naiset ovat miehiä huolestuneempia tulevaisuudesta.

Turvallisuudesta käytävä julkinen ja poliittinen keskustelu on muuttunut sodan seurauksena merkittävästi. Turvallisuuspuhe liittyy yhä useampaan teemaan: esimerkiksi ihmisryhmiä, ilmiöitä ja kansallisia tarpeita käsitellään korostuneesti riskien kautta.

VARAUDU: Turvallisuuden ja puolustuksen painotus julkisessa keskustelussa sekä ihmisryhmien ja maailman tapahtumien korostunut jäsentäminen riskeinä voivat lähitulevaisuudessa lisätä huolestuneisuutta entisestään. Kansalaisten jaksamista haastaa myös arvaamattomien ja uhkaavien tilanteiden kumuloituminen.

Uhkakuvien korostumisella voi olla myös muita seurauksia. Varautumisajattelussa korostuvat esimerkiksi katuväkivallan tai mellakoiden kaltaiset sisäisen turvallisuuden riskit. Tämä vie huomio-

ta pois yhteiskunnallisia ongelmia ennaltaehkäisevästä toiminnasta ja sen vaatimista resursseista, kuten mielenterveyspalveluista.

Keskittyminen sotaan ja yhteiskunnallisten kysymysten kehystäminen turvallisuuspoliittisesti voi murentaa päätöksenteon uskottavuutta sekä vääristää kansalaisten käsitystä tällä hetkellä merkittävistä poliittisista toimista.

Toisaalta uhkakuvien julkinen ja avoin käsittely kuuluu demokraattiseen yhteiskuntaan. Tällöin on tärkeää, että reaalsiin ja koettuihin uikiin etsitään julkisessa keskustelussa myös ratkaisuja.

 Ukrainan kriisin vaikutus Suomen turvallisuuteen huolestutti maaliskuussa 2022 yli 40 prosenttia suomalaisista vähintään melko paljon. Osuus laski alkukevään jälkeen vajaaseen kolmasosaan. Marras-joulukuussa suomalaisten huoli maan taloudesta ja turvallisuudesta kohosi noin 30 prosentin tienoille, jossa se on pysytellyt myös alkuvuodesta 2023. (Valtioneuvosto 2023.)

1.3 Yksityishenkilöiden auttamisinnostus aaltoilee

Suomalaisten halukkuus auttaa ukrainalaisia oli kevään 2022 aikana korkealla tasolla.

Sodan jatkuessa kansalaisten auttamisinnostus kuitenkin vaihtelee, mikä kuvastaa yksityishenkilöiden avunannon rajoja.

VARAUDU: Eurooppalaisten elinolosuhteiden heikkenemisellä voi olla suoria vaikutuksia pakolaisiin kohdistuvaan solidaarisuuteen. Suomeen saapuvien pakolaisten auttaminen ei voi pidemmällä aikavälillä nojata kansalaisten tarjoamaan epäviralliseen apuun.

Yksityishenkilöiden auttamisen innokkuuden laskeminen kasvattaa tarvetta julkisen sektorin laajamittaisille toimille.

Lähitulevaisuudessa ilmastonmuutoksen ja aseellisten konfliktien vaikutukset väestön pakotettuun siirtymiseen haastavat voimakkaasti maahanmuuton palvelujärjestelmää.

Tämä kasvattaa painetta uudistaa pakolaisuuteen liittyviä julkisen sektorin toimia ja strategiaa. Viranomaisten ja kansalaisten yhteistyötä tulee kehittää toimintatapojen ja roolituksen selkeyttämiseksi.

 Maaliskuu-huhtikuussa suomalaisista noin 45 prosenttia oli täysin sitä mieltä, että Suomen pitää vastaanottaa Ukrainasta ”merkittäviäkin määriä” pakolaisia. Loppuvuodesta 2022 ja alkuvuodesta 2023 täysin samaa mieltä oli prosentuaalisesti vähemmän vastaajista, helmikuussa 2023 vain 35 prosenttia. Toisaalta myönteinen konsensus EU:n talouspakotteista säilyi, vaikka niistä koituisi vahinkoa Suomelle. (Valtioneuvosto 2023.)

 Maahanmuuttovirasto on myöntänyt maaliskuun 2022 ja tammikuun 2023 välillä tilapäisen suojelun 46 550:lle sotaa pakenevalle ukrainalaiselle (Maahanmuuttovirasto, 2023). Enemmistö ukrainalaisista asuu yksityismajoituksessa. Uudellamaalla ja Varsinais-Suomessa yksityismajoituksen osuus muihin majoitusmuotoihin verrattuna on selvästi suurempi (60 prosenttia) kuin muissa maakunnissa. (E2 Tutkimus ym., 2022.)

1.4 Pakolaisten vastaanottaminen sujuu, mutta eriarvoistaa

Ukrainalaisten pakolaisten saapuminen Suomeen on tehnyt näkyväksi vastaanottojärjestelmämme joustavuuden ja potentiaalin.

Oleskelu- ja työluvan sekä koulunkäyntimahdollisuuksien välitön myöntäminen ukrainalaisille EU:n tilapäisen suojelun direktiivin nojalla näyttätyy positiivisena esimerkkinä pakolaisten asioiden nopeasta käsittelystä.

Samalla ukrainalaisten vastaanotto on tuonut näkyväksi eroja pakolaisryhmien kohtelussa. Pakolais-ten lähtömaa on vaikuttanut julkisessa ja poliittisessa keskustelussa maahantulijoista käytettyyn sanastoon ja pakolaisuutta koskevien näkemysten esittämiseen, samoin kuin turvapaikkaprosessin ja kotouttamistoimien nopeuteen ja toteutustapoihin.

VARAUDU: Pakolaisryhmien eriarvoinen kohtelu voi heikentää muiden maahan tulleiden ihmisryhmien kuuluvuuden tunnetta.

Esimerkiksi kouluissa on samaan aikaan myös muualta kuin Ukrainasta, myös Venäjältä, tulleita lapsia ja nuoria, joiden taustaan ja kotoutumiseen ei ole samalla tavalla kiinnitetty huomiota. Erityisesti vuosina 2015–2016 Suomeen tulleet turvapaikanhakijat voivat kokea tilanteen erittäin eriarvoistavaksi.

Ukrainalaisten vastaanoton nopeaa järjestymistä kannattaa hyödyntää oppimiskokemuksena jatkossa, kun esimerkiksi muista konfliktiyhteiskunnista tulee Suomeen turvapaikanhakijoita tai kun huoltosuhdekriisissä tarvitaan malleja ulkomaisen työvoiman nopeaan integrointiin.

 Loka-marraskuussa 2022 maahanmuutosta oli huolissaan harvempi suomalainen (52 prosenttia) kuin EU-maiden kansalaisista keskimäärin (70 prosenttia), mutta useampi kuin Ruotsissa (45 prosenttia) tai Tanskassa (37 prosenttia) (Euroopan Parlamentti 2022).

1.5 Ukrainalaisten kotoutuminen lisää palvelutarpeita

Ukrainalaiset voi halutessaan hakea Suomesta kotikuntaa vuoden kuluttua saapumisestaan. Kotikuntaan siirtymisen jälkeen Ukrainasta paenneille kuuluvat samat palvelut, oikeudet ja velvollisuudet kuin muille kuntalaisille.

Kotikuntaan siirtyneillä lapsilla on oikeus varhaiskasvatukseen ja kotikunnan myötä lapselle ja nuorelle muodostuu oppivelvollisuus. Työllistymisen haasteeksi voi muodostua heikko kielitaito, mikä voi myös altistaa työvoiman hyväksikäytölle.

VARAUDU: Naisten ja lasten korkea osuus suojelua hakeneista lisää todennäköisyyttä sille, että suuri joukko ukrainalaisia asettuu pysyvästi Suomeen. Koulujen, varhaiskasvatuksen ja sote-palveluiden resurssitarpeet kasvavat kunnissa vuoden 2023 aikana.

Tiedossa on, että ukrainalaiset tarvitsevat kotoutumisen tueksi kielikoulutusta ja kotoutumispalveluita sekä tietoa suomalaisista työmarkkinoista ja työelämän pelisäännöistä. Siirtyminen kuntalaisiksi ja väestötietojärjestelmän piiriin tarkentaa kuvaa ukrainalaisten pakolaisten tarpeista.

 Marras-joulukuussa tehdyn arvion mukaan vastaanottojärjestelmässä kirjoilla olevista ukrainalaisista enemmistö asui Uudellamaalla (7700 henkilöä) ja Varsinais-Suomessa (5300 henkilöä) (E2 Tutkimus ym. 2022). Ukrainalaiset sijoittuvat eri puolille Suomea tasaisemmin kuin muu maahanmuuttajaväestö (Saukkonen 2022). Tilapäistä suojelua ja turvapaikkaa Suomesta hakeneista ukrainalaisista 38 prosenttia on 30–49-vuotiaita ja kolmasosa on alaikäisiä (E2 Tutkimus ym. 2022).

 Suomeen Ukrainasta paenneista noin 5 400 on tulorekisterin mukaan töissä. Helmikuun 2023 lopussa Suomeen Ukrainasta paenneista lähes 7 700 oli kirjoilla TE-palveluissa. (Sisäministeriö 2023.)

1.6 Ennakkoluulot venäläisiä kohtaan vahvistuneet

Mielikuva venäläisistä vihollisina on vahvistunut, mikä näkyy suomalaisten asenteissa. Muukalaisvihan arkipäiväistyminen horjuttaa eurooppalaista yhdenvertaisuuden periaatetta. Vihapuhe ja ulos-sulkeminen saattaa kohdistua myös muihin ihmisryhmiin, esimerkiksi ukrainalaisiin pakolaisiin.

Poikkikansallisen yhteistyön loppuminen järjestöjen välillä ja tutkimusverkostoissa on katkaissut suhteet Venäjän kansalaisyhteiskuntaan. Suomalaisten ja venäläisten asiantuntijoiden mahdollisuudet rakentaa vuorovaikutukseen perustuvia käsityksiä toisistaan puuttuvat.

VARAUDU: Venäjän kokonaisvaltainen ja pitkäaikainen eristäminen voi tehdä kansalaisyhteiskunnan toimijoiden suhteiden uudelleenrakentamisesta hyvin vaikeaa.

Muukalaisvihan ja syrjinnän kohteeksi joutuminen heikentää luottamusta yhteiskuntaan. Kun sota pitkittyy, myös Venäjältä pakenevien ihmisten määrä Suomessa voi lisääntyä. Päätöksentekijöiltä tarvitaan johdonmukaista suhtautumista venäläisiin ja heidän kohteluunsa Suomessa.

Suomella voisi olla mahdollisuus toimia demokraattisen Venäjän kansalaisyhteiskunnan turvasatamana. Jos Venäjältä Suomeen paenneille olisi mahdollisuuksia institutionaaliseen järjestäytymiseen, se loisi edellytyksiä taloudelliselle kasvulle Suomessa ja auttaisi synnyttämään demokraattisen Venäjän institutionaalista perustaa.

Yleisesti ottaen olisi tärkeää tehdä ero virallisen, hyökkäyssotaa käyvän Venäjän ja toisenlaista, demokraattisempaa Venäjää kannattavien ihmisten ja tahojen välillä. Eron tekeminen ei ole helppoa, ja teemasta tarvitaan lisää keskustelua.

 Vajaa viidennes (17 prosenttia) Suomen venäjänkielisistä arvioi Ukrainan sodan aiheuttaneen heihin kohdistunutta syrjintää (Cultura 2022).

2 Turvallisuus

2.1 Energiaomavaraisuus noussut demokratian puolustamisen keinovalikoimaan

Sodan seurauksena energiaratkaisuja on alettu tarkastella ympäristö- ja ilmastonäkökulmaa laajempina omavaraisuus- ja demokratiakysymyksinä. Energiariippuvuuden katkaiseminen autoritääriiseen Venäjään vahvistaa Suomen omaehtoisuutta demokraattisena toimijana.

Energia luo pohjan taloudelle ja arjelle, ja energiajärjestelmän epävakaas horjuttaa koko yhteiskuntaa. Venäjän hyökkäyssota on vahvistanut ajatusta siitä, että energiajärjestelmän vetovastuu ja puitteiden luominen kuuluu poliittisille instituutioille.

Tarve uusien energiaratkaisuiden kehittämiseksi on kasvanut. Esimerkiksi energiajärjestelmän automatisaation ja varajärjestelmien riittävyyden sekä niiden suojaamisen merkitys on korostunut. Digitaaliseen perustuvat energiaratkaisut kasvattavat kuitenkin järjestelmätason kyberuhan riskiä ja voimistavat tietoturvan roolia huoltovarmuudessa.

VARAUDU: Suomen riippuvuus ulkomaisista toimijoista esimerkiksi merituulivoiman rakentamisen yhteydessä voi vahvistua. Energiajärjestelmän kriisikestävyyden näkökulmasta vahvoja riippuvuuksia yksittäisistä toimijoista tulisi välttää.

Koko yhteiskunnan kriisiresilienssiä lujitetaan kasvattamalla edelleen energiaomavaraisuutta sekä vahvistamalla kansalaisten ymmärrystä vastuullisesta energiankäytöstä. Riskinä on, että energiamurrosta vastustavien vastarinta lisääntyy, mikä voi vaikeuttaa siirtymään tarvittavia toimia. Tietoisuus energian demokratia- ja turvallisuusvaikutuksista auttaa vihreän siirtymän kansallisen merkityksen tunnistamisessa.

Energiamurros tuo mukanaan runsaasti energia-alan työvoima- ja osaamistarpeita. Riittävän koulutetun työvoiman turvaaminen on keskeinen osa energiaomavaraisuutta ja vihreää siirtymää.

Sähköistyminen ja kriisit lisäävät tarvetta automatisoidulle energianhallinnalle, johon tarvitaan uusia käytännön ratkaisuja. Ennalta valmisteltu strategia helpottaisi päätöksentekoa energiamarkkinoiden ohjausta ja mahdollista energian säännöstelyä vaativissa kriisitilanteissa. Valmiussuunnitelma tukisi myös markkinoiden ennakoitavuutta sekä kotitalouksien selviytymistä.

2.2 Osaamisen rooli huoltovarmuudessa vahvistunut

Venäjän hyökkäyssota on tuonut esiin osaamisen merkityksen osana kansallista huoltovarmuutta.

Muuttunut suhde Venäjään pitää yllä ja jopa vahvistaa Venäjään liittyvän osaamisen tarvetta.

Samalla kysyntä esimerkiksi kansainvälisten suhteiden, ydinaseiden, kriisinhallinnan ja sotilaallisen toiminnan asiantuntijoille on kasvanut.

VARAUDU: Venäjän kielen ja kulttuurin tuntemuksen ylläpitäminen on olennaista, jotta Suomella on valmius tehdä informoitua Venäjä-politiikkaa ja välittää näkemystään Venäjästä myös kansainvälisillä areenoilla.

Negatiivinen asennoituminen Venäjää ja venäläisiä kohtaan voi vähentää kiinnostusta koulutukseen Venäjään liittyvillä aloilla ja näin heikentää kansallisesti tärkeää osaamista.

Realistisen tilannekuvan rakentaminen ja tulkinta on yhteiskunnallisissa kriisitilanteissa tärkeää. Siksi kriiseissä tarvitaan tiedon systemaattista tuottamista, tulkintaa ja käyttöä koskevia toimintatapoja.

Koulutukseen panostaminen kaikilla asteilla on tärkeää. Osaamista tulisi vahvistaa erityisesti huoltovarmuuden kannalta kriittisillä sektoreilla.

2.3 Maatalouden omavaraisuus heikoissa kantimissa

Kotimaisessa kasviviljelyssä, josta osa on kotieläintilojen rehutuotantoa, on aiemmin hyödynnetty pääosin Venäjältä tuotavaa typpilannoitetta.

Kotieläintilojen ja kasviviljelyn alueellisen keskittymisen vuoksi kotieläinten lanta ei liiku riittävästi tuotantoalueiden ulkopuolelle ja ravinteiden kierto on huonoa.

Uudenkaupungin ammoniakkiin perustuva lannoitetuotanto ei riitä vastaamaan kotimaisen kasviviljelyn kysyntään, ja karjatilat joutuvat turvautumaan kalliiseen tuontirehuun. Lisäksi lannoitteisiin hyödynnettävää ammoniakkia tuodaan edelleen Venäjältä.

VARAUDU: Jos Suomen maatalousjärjestelmä pyritään säilyttämään ennallaan, kriisipaketteja tarvitaan toistuvasti.

Tulevaisuudessa maatalouden tukia voitaisiin maksaa esimerkiksi muutoksiin infrassa ja toiminnassa sekä paikallisten ongelmien ratkaisemiseen.

Suomi tarvitsee selkeän vision ja yleisen tason strategian maatalousjärjestelmän uudistamisesta. Siirtymää kohti kestävämpää ja omavaraisempaa järjestelmää on mahdollista porrastaa.

2.4 Kyber- ja informaatio-operaatiot kasvussa

Sota on vaikuttanut merkittävästi läntiseen informaatio- ja kyberturvallisuusympäristöön.

Venäjä pyrkii informaatio-operaatioilla vaikuttamaan läntisten maiden kansalaisten mielipiteisiin sekä poliitikkoihin ja asevoimien johtoon, jotta Ukrainan taloudellinen ja sotilaallinen tukeminen hankaloituisi.

Euroopassa on nähty myös Venäjän suoranaisia tai sen sponsoroimia kyberhyökkäyksiä, joita Venäjä käyttää vaikuttamispolitiikkansa välineenä. Näissä hyökkäyksissä suosituimpia tekotapoja ovat olleet palvelunestohyökkäykset, kiristyshaittaohjelmat ja tietojenkalasteluyritykset.

VARAUDU: Venäjän informaatiovaikuttaminen voi horjuttaa yleistä luottamusta yhteiskuntaan ja päätöksentekoon.

Kansalaiset, yritykset, media ja julkinen sektori tarvitsevat tietoa informaatiovaikuttamisen tunnistamisesta ja torjunnasta. Laaja-alaisen informaatiovaikuttamisen torjuntaohjelman laatiminen palvelisi tätä tarkoitusta.

Kyberhyökkäykset voivat Suomessakin kohdistua sähkö- ja tietoliikenneverkkojen kaltaisiin kriittisiin infrastruktuureihin, joiden varaan yhteiskunnan toimintakyky perustuu.

Suomen tulisi vahvistaa kansallista kyberresilienssiä erityisesti kriittisen infrastruktuurin osalta. Sitä varten tulisi laatia eri viranomaisten yhteistyönä kansallisen kyberresilienssin toimenpideohjelma ja varata toimeenpanoon riittävät resurssit.

2.5 Kiina hyötyy Euroopan epävakaudesta

Kiina hyötyy Euroopan epävakaasta geopoliittisesta tilanteesta. Euroopan talous on vaikeuksissa, mutta Kiina on jatkanut kaupankäyntiään Venäjän kanssa.

Samalla Kiina on jatkanut pyrkimyksiään lisätä globaalia vaikutusvaltaansa.

Kiinan keinot eivät ole Venäjän tavoin sotilaallisia. Kiina pyrkii vahvistamaan valtaansa epäsuorasti yhteiskunnan avainsektoreilla esimerkiksi infrastruktuuri-investoinneilla ja teknologian avulla.

VARAUDU: Kiina on Venäjän tavoin autoritäärinen valtio, joten Ukrainan sodan tyyppisiin yllättäviin konflikteihin on hyvä varautua.

Kiina-strategia voisi auttaa Suomea johdonmukaisessa suhtautumisessa Kiinan toimintaan ja olisi hyödyllinen työkalu riippuvuuden minimoimisessa.

3 Talous

3.1 Energiakriisi koettelee yhteiskunnan koheesiota

Energiakriisin kiihdyttämä yhteiskunnallinen murros haastaa hyvinvointivaltion yhdenvertaisuusperiaatetta. Energian hinnan äkillisen nousun taloudelliset seuraukset ovat jakautuneet epätasaisesti.

Kotitalouksien ja yritysten selviytymiskyky on ollut riippuvainen sähkösovimustyyppistä, valitusta energiaratkaisuista ja elinkeinosta.

VARAUDU: Sähkön saatavuuden akuutit ongelmat saattavat jatkossa tuottaa alueellista eriarvoisuutta. Tulotaso on maaseudulla keskimäärin heikompi kuin kaupungeissa, minkä vuoksi energian hinnan kokohamisen haasteet näkyvät maaseudulla enemmän.

Maaseudulla, jossa sähkökatkot voivat sodasta riippumattomista syistä olla pidempiaikaisia, energiavaihtoehtoja on niukemmin.

Toisaalta maaseudulla voi olla paremmin mahdollisuuksia energiaomavaraisuuteen esimerkiksi sähkön pientuotannon tai puunpolton keinoin.

 Tammikuuhun 2023 mennessä pienituloiset ovat kokeneet sähkön hinnan aiheuttaneen taloudellisia vaikeuksia (39 %) selvästi enemmän kuin hyvätuloiset (11 %). Alueellisesti myös Uudenmaan ulkopuolella asuvat ovat kokeneet hieman enemmän vaikeuksia taloudellisessa tilanteessaan. (Valtioneuvosto 2023.)

3.2 Yhteistyöhön perustuva liiketoiminta kärsii

Yritysyhteistyön, yhteishankkeiden ja matkailun katoaminen Suomen ja Venäjän välillä hankaloittavat liiketoimintaa kansallisesti ja alueellisesti. Matkailun päättyminen vaikeuttaa taloustilannetta erityisesti rajakunnissa, joissa on tehty merkittäviä investointeja infrastruktuuriin.

Kaupankäynnin loppuminen on sulkenut markkinat esimerkiksi uusiutuvan energian teknologiaan liittyvältä vienniltä ja hankaloittanut yrityksille tärkeiden komponenttien saatavuutta.

Taloutta, infrastruktuuria, kulttuuria ja paikallisyhteisöjä kehittävät EU:n ulkorajayhteistyöohjelmat Venäjän kanssa ovat myös päättyneet.

VARAUDU: Liiketoimintaan liittyvän yhteistyön pysähtyminen tarkoittaa, ettei osaamisen synergioita voida Suomen ja Venäjän välillä hyödyntää.

Suunniteltuja EU:n ulkorajayhteistyöohjelmia ei voida käynnistää tai jatkaa, mikä heikentää raja-alueiden kilpailukykyä.

Raja-alueen yhteistyön heikkeneminen on vaikeuttanut myös rajavesiyhteistyötä. Saimaan kanavan rahtiliikenteen tyrehtymisen lisäksi muun muassa Vuoksen vesistöissä on nähtävillä haasteita liittyen veden käytön pelisääntöihin energiantuotannossa.

3.3 Kaupankäynnin toimitusketjut ja volyymit muuttuneet

Venäjän eristyksen seurauksena Itämeren kautta tapahtuva konttiliikenne on vähentynyt. Venäjälle menevä tai sieltä tuleva konttialusten kapasiteetti on puolittunut vuoden 2022 alusta kysynnän laskun seurauksena. Maaliskuussa 2023 toiminta on vakiintunut operatiivisesti ja kaupallisesti uuteen tilanteeseen.

Kun rata- ja rekkaliikenne Venäjän rajan yli on seisahtunut, kohdistuu Itämeren konttiliikenteeseen kuitenkin aikaisempaa suurempaa painetta.

Venäjän transitiliikenteen väheneminen hankaloittaa koko Suomen vientiä. Pienemmissä satamissa, esimerkiksi Kokkolassa, menetettyä liikennettä on hankala korvata, millä voi olla alueellisia vaikutuksia työllisyyteen.

Edellytykset sähkön viennille ovat Suomessa parantuneet, kun sähkön hinta on pysynyt esimerkiksi Saksaan verrattuna alhaisena.

VARAUDU: Pidemmällä aikavälillä Itämeren konttiliikenteen vähentyminen voi vaikuttaa Suomen kiinnostavuuteen konttiliikenteen ja siihen liittyvien investointien kohteena.

Sähkön hinnan oletetaan pysyvän Keski-Eurooppaa matalampana myös syksyllä ja talvella, joten viennin jatkamiselle on hyvät edellytykset.

 Suomen merenkulku- ja varustamoala arvioi markkinatilanteen muuttuvan vuoden 2022 jälkeen keskivertoa heikommaksi (Repka ja Pöntynen, 2023).

 Kauttakulkuliikenne Suomen satamissa vähentyi noin kolmanneksella vuonna 2022. Suomen tärkeimmät transitosatamat ovat olleet HaminaKotka ja Kokkola. (SVT 2023b.)

3.4 Itämeren rooli vahvistunut taloudessa, turvallisuudessa ja energiantuotannossa

Suomi on aiempaa riippuvaisempi Itämeren kautta tapahtuvasta viennistä ja tuonnista. Samalla Itämereen kohdistuu keskenään kilpailevia odotuksia, kun sota on muuttanut asennoitumista sekä viirään siirtymään että turvallisuuteen.

VARAUDU: Itämerelle kaavailtu merituulivoima edistäisi energiaomavaraisuutta ja nopeuttaisi vihreää siirtymää, mutta turvallisuuspoliittiset tutkatarpeet saattavat rajoittaa merituulivoiman potentiaalia.

Merituulivoiman suunnitteluvaiheessa tärkeää olisi kilpailulainsäädännön yhtenäistäminen Ruotsin kanssa sekä synergioiden etsiminen esimerkiksi siirtolinjojen rakentamisessa.

 Ulkomaankaupan rautatiekuljetusten määrä laski 86 prosenttia vuonna 2022. Samalla laivarahdin merkitys korostui: merikuljetusten osuus ulkomaankaupasta oli loppuvuonna 95 prosenttia (+11 %-yksikköä) (Penttilä 2022).

 Suomen rautatiekuljetusten kokonaismäärä oli vuonna 2021 yhteensä 40,2 miljoonaa tonnia, josta 15,8 miljoonaa tonnia oli Suomen ja Venäjän välisiä rautatiekuljetuksia. Tämän liikenteen loppuessa, rautatiekuljetusten kokonaismäärän arvioidaan laskevan 23,6 prosenttia vuoteen 2030 mennessä. (Liikenne- ja viestintävirasto 2022.)

3.5 Tuotantopanosten hinnannousu koettelee ruokamarkkinoita

Halpojen lannoitteiden saatavuus ja halpa energia, suomalaisen ruokajärjestelmän perusoletukset, on haastettu sodan alkamisen jälkeen. Vuonna 2022 ruoan hinnannousu oli poikkeuksellisesti yleistä inflaatiokehitystä nopeampaa.

Typpilannoitteiden tuonnin pysähtyminen Venäjältä on pakottanut karjatilat turvautumaan ulkomaiseen tuontirehuun. Tämä on vaikuttanut suoraan kuluttajahintoihin ja hankaloittanut elinkeinon harjoittamista.

Markkinoiden kannusteet ovat maatalousyrittäjille erisuuntaisia, kun sekä ruoan että tuotantopanosten hinnat ovat korkeat.

VARAUDU: Epätietoisuus ruoan hintojen ja tuotantopanosten saatavuuden tulevaisuudesta jatkuu. Tämä tekee yritystoimintaan investoimisesta riskialtista.

Osalle yrittäjistä sodan seuraukset ovat olleet erityisen hankalia, etenkin, jos lannoite- tai rehuvastot ovat puuttuneet. Tilanne kuormittaa erityisesti alueilla, joissa on runsaasti kotieläintiloja kuten Länsi-Suomessa, Pohjanmaalla ja Satakunnassa. Osa tiloista joutunee lakkauttamaan toimintansa tuotantopanosten hintojen nousun ja saatavuusongelmien vuoksi.

Tiloja voitaisiin auttaa esimerkiksi maatalousyrittäjien kriisituelle tai pudottamalla lannoitteiden EU-tuontitulleja.

 Suomen maatalouden kokonaistuotto kasvoi vuonna 2022 vahvasti (~20 %), mutta kannattavuus ei parantunut: tuotantovälineiden ostohinnat nousivat marraskuussa 29 prosenttia verrattuna vastaavaan aikaan vuosi sitten (sähkön vuosimuutos 50 %; typpilannoitteiden vuosimuutos 46 %) samalla kun tuottajahintojen kasvu oli 30 prosenttia (SVT 2023c; SVT 2023d). Kannattavuuskehitys laski vuonna 2022 erityisesti kotieläintiloilla (lypsykarjatilat, nautakarjatilat, lammas-, vuohi- ja laidunkarjatilat, sikatilat ja siipikarjatilat), kun taas joillakin kasvinviljelytiloilla kannattavuus parani (vilja-, öljy- ja valkuaiskasvitilat, muut kasvinviljelytilat sekä avomaapuutarhatilat). Myös sekatilojen kannattavuus parani. Kasviyrityksien kannattavuus kuitenkin heikkeni. (Luke 2023b.)

4 Ympäristö

4.1 Energiamurrokseen kytkeytyy ristiriitaisia kehityssuuntia

Sota kiihdyttää energia-alan vihreää siirtymää, mutta samalla Suomessakin on jouduttu turvautumaan ainakin väliaikaisesti fossiilisiin energialähteisiin kuten turpeeseen ja nestemäiseen maakaasuun.

VARAUDU: Maatalouteen kohdistuu vihreään siirtymään liittyviä paineita, mutta pitkäikäinen konekanta hidastaa luopumista fossiilisista energialähteistä.

Energiamurros nostaa esille uusia alueellisen oikeudenmukaisuuden kysymyksiä. Esimerkiksi Lapin korostuva rooli energian tuottajana ja mineraalien lähteenä vaatii rinnalleen saamelaisnäkökulman huomioimista.

Fossiilisten energialähteiden hetkellinen käytön lisääminen tai varalla pitäminen saattaa houkuttaa tekemään investointeja, jotka lukkiuttavat järjestelmää suurempien päästöjen linjalle.

Tulevaisuudessa EU:n investoinnit ja kannusteet uusiutuviin energialähteisiin tulevat luultavasti lisääntymään, kun riippuvuutta Venäjältä halutaan vähentää erityisesti edistämällä vihreää siirtymää.

4.2 Tuulivoiman investoinnit tuottavat alueellista epäsuhtaa

Tuulivoimainvestointien puute Itä-Suomessa tuottaa alueellista epäsuhtaa.

Uusiutuvan energiainfrastruktuurin rakentamisen tuottama elinvoima painottuu turvallisuuspoliittisista syistä Länsi-Suomeen.

VARAUDU: Energiamurroksella voi olla eriarvoisuutta syventäviä vaikutuksia, sillä hyväosaisilla on paremmat edellytykset luovia yhteiskunnallisissa muutostilanteissa.

Jos vihreään siirtymään liittyvät investoinnit koetaan epäoikeudenmukaisina, energiasiirtymä voi johtaa poliittisen keskustelun latautumiseen. Alueellisen vastakkainasettelun lisääntyminen voi kiristää kansallista ilmapiiriä ja altistaa alueita Venäjän informaatiovaikuttamiselle.

Energiamurros vaatii kansalaisten ymmärryksen lisäämistä energian yhteiskunnallisesta ulottuvuudesta.

4.3 Ympäristövahinkojen riski kasvanut

Venäjä on jäänyt ympäristön suojeluun liittyvän kansainvälisen yhteistyön ulkopuolelle. Keinot seurata Venäjän ympäristön tilaa tai päästöjä puuttuvat.

Myös tutkimuksen näkökulmasta tilanne on kestämaton, kun ilmastonmuutoksen seuranta on hankaloitunut.

Venäjän oma raakaöljyn vienti Suomenlahden itäpohjukasta on kasvanut alkuvuoteen 2022 verrattuna. Läntisten yritysten poistuttua toiminnasta liikennettä hoidetaan nyt aiempaa huomattavasti vähemmällä aluskalustolla ja kokemattomampien raakaöljyn kuljettajien toimesta.

VARAUDU: Tarkkuus päästöjen valvonnassa voi Venäjällä laskea ja piittaamattomuus ympäristöstä lisääntyä. Esimerkiksi Itämeren ravinnekuorma saattaa kasvaa, ja ympäristöönnettomuuksien riski Itämerellä on kohonnut.

Ympäristöönnettomuuksien kohonnut riski tarkoittaa kohonneita riskejä myös asuin- ja kulttuuriympäristöjen pilaantumiselle. Itämerellä se on myös riski elinkeinoille, kuten kalastukselle.

Valtioiden välinen luottamus ja yhteistyö ympäristöasioissa on altis muutoksille. Päästöjä voidaan käyttää sodassa aseena.

Suomen tulisi tähdätä ympäristövahinkoihin liittyvässä kalustossa ja infrassa omavaraisuuteen.

4.4 Metsien hakkuupaine voimistunut

Uudet biotehtaat, kuten Kemin biotuotetehdas, kasvattavat sellun ja kuitupuun kysyntää.

Venäjään kohdistuvien pakotteiden takia puuta ei voida tuoda enää Venäjältä. Tämä nostaa merkittävästi metsien hakkuupainetta Suomessa.

VARAUDU: Jos metsien hakkuupaine kasvaa, hakkuut vähentävät toteutuessaan metsien hiilinielukapasiteettia. Samalla biodiversiteetin ehtyminen kiihtyy.

Tällainen kehityskulku hankaloittaisi EU:n ilmastolain velvoitteiden ja biodiversiteettistrategian noudattamista. Se vaikeuttaisi myös YK:n biodiversiteettisopimuksen puitteissa sovitun Kunmingin-Montrealin maailmanlaajuisen luonnon monimuotoisuuskehityksen tavoitteiden toteuttamista.

Suomi myy sellua pääasiallisesti Kiinaan, mikä lisää Suomen Kiina-riippuvuutta.

 Suomeen vuonna 2022 tuodun puun määrä kutistui 56 prosenttia edeltävään vuoteen verrattuna. Suomeen tuotiin puuta 5,52 miljoonaa kuutiometriä vuonna 2022, josta 56 prosenttia oli kuitupuuta ja 26 prosenttia suoraan energiaksi käytettävää haketta. Kuitupuun tuonti laski 55 prosenttia ja hakkeen 63 prosenttia. Vuonna 2022 tuodusta puusta kaikkiaan 27 prosenttia oli vielä peräisin Venäjältä. (Luke, 2023a.)

 Vuonna 2023 Suomen metsien hakkuiden ennustetaan nousevan runsaaseen 77 miljoonaan kuutiometriin (+7 prosenttia edeltävästä vuodesta). Toistaiseksi eniten Suomen metsistä hakattiin puuta vuonna 2018, jolloin runkopuun hakkuumäärä nousi 78,2 miljoonaan kuutiometriin. (Viitanen ym. 2022.)

Miten tietokooste tehtiin?

Yhteensä 36 eri yliopistoissa ja tutkimuslaitoksissa työskentelevää tutkijaa arvioi Venäjän hyökkäyssodan vaikutuksia suomalaiseen yhteiskuntaan tammi-maaliskuussa 2023 Suomalaisen Tiedeakatemian järjestämissä haastatteluissa.

Tiedonkeruun tavoitteena oli koota näkemyksiä laajasti eri tieteenaloilta ja yhteiskunnan sektoreilta. Haastateltaviksi valikoitui tutkijoita, joiden asiantuntemus vastasi mahdollisimman hyvin tiedonkeruun tavoitetta ja teemaa.

Haastateltavat löytyivät yliopistojen ja tutkimuslaitosten verkkosivuilta. Lisäksi pyysimme haastateltuja tutkijoita nimeämään kollegoitaan, joiden haastattelemisesta olisi tiedonkeruussa hyötyä.

Etäyhteydellä toteutetuissa puolistrukturoiduissa haastatteluissa käytettiin valmista kysymysrunkoa, jonka täydennykseksi tehtiin tarkentavia kysymyksiä. Haastattelukysymykset koskivat sodan vaikutuksia, vaikutusten synnyn syitä, vaikutuksiin liittyviä tulevaisuuden kehityskulkuja ja päätöksenteon kannalta huomionarvoisia asioita. Noin 45 minuutin mittaiset haastattelut nauhoitettiin ja niiden pohjalta tehtiin tarkat kirjalliset muistiinpanot.

Tutkijoiden asiantuntijanäkemyksistä koostunutta aineistoa analysoitiin paikantamalla erilaisia vaikutuksia, erittelemällä ne mahdollisista kehityskuluista ja ryhmittelemällä hyökkäyssodan vaikutuksia ja kehityskulkuja sisällöllisten teemojen mukaisesti. Tässä prosessissa valikoituivat tämän dokumentin ylätasoon teemat: väestö, turvallisuus, talous ja ympäristö.

Työn sisällön varmentamiseksi kaikki haastatellut tutkijat saivat arvioida ja kommentoida koosteen sisältöä ja jäsenystä.

Suomalaisen Tiedeakatemian haastattelemat tutkijat:

Tuomas Forsberg, Helsingin yliopisto
Emma Hakala, Ulkopoliittinen instituutti
Markus Holmgren, Ulkopoliittinen instituutti
Samuli Honkapuro, Lappeenrannan-Lahden teknillinen yliopisto,
Kari Hyytiäinen, Helsingin yliopisto
Harri Jalonen, Vaasan yliopisto
Annukka Jokipii, Vaasan yliopisto
Minna Kaljonen, Suomen ympäristökeskus
Kirsipauliina Kallio, Tampereen yliopisto
Hanna Karikallio, Luonnonvarakeskus
Paula Kivimaa, Suomen ympäristökeskus
Sanna Kopra, Lapin yliopisto
Kari Koppelmäki, Helsingin yliopisto
Marita Laukkanen, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus
Martti Lehto, Jyväskylän yliopisto
Johanna Leinonen, Oulun yliopisto
Marko Keskinen, Aalto yliopisto
Kari Liuhto, Turun yliopisto
Teemu Makkonen, Itä-Suomen yliopisto
Kari Mäki, Teknologian tutkimuskeskus
Jyrki Niemi, Luonnonvarakeskus
Lauri Ojala, Turun yliopisto
Jari Ojala, Jyväskylän yliopisto
Elina Pirjatanniemi, Åbo Universitet
Eeva-Kaisa Prokkola, Oulun yliopisto
Sinikukka Saari, Ulkopoliittinen instituutti
Arttu Saarinen, Turun yliopisto
Ahti Salo, Aalto-yliopisto
Pasi Saukkonen, Helsingin kaupunki
Sanna Syri, Aalto-yliopisto
Otto Toivanen, Aalto-yliopisto
Veli-Pekka Tynkkynen, Helsingin yliopisto
Petri Uusikylä, Vaasan yliopisto
Sirpa Virta, Tampereen yliopisto
Johanna Vuorelma, Helsingin yliopisto

Tilastolähteet

- Cultura Säätiö (2022). Suomen venäjänkieliset 2022. [Verkkojulkaisu] Osoitteessa: <https://culturas.fi/wp-content/uploads/2022/10/Cultura-sa-a-tio-sr-Suomen-vena-ja-nkieliset-2022-selvitys.pdf> [viitattu 10.3.2023].
- Euroopan Parlamentti (2022). EP Autumn 2022 Survey: Parlemeter. 2932 / EB042EP [Verkkojulkaisu] Osoitteessa: <https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableId=85325> [viitattu 13.3.2023].
- E2 Tutkimus, Sisäministeriö ja Sitra (2022). Katsaus. Ukrainalaiset Suomessa 2022. [Verkkojulkaisu] Osoitteessa: <http://www.e2.fi/media/julkaisut-ja-alustukset/ukrainalaiset-suomessa-katsaus-final.pdf> [viitattu 13.3.2023].
- Liikenne- ja viestintävirasto (2022). Valtakunnalliset liikenne-ennusteet. Traficomin tutkimuksia ja selvityksiä 6/2022. ISSN=2669–8781. [Verkkojulkaisu] Osoitteessa: <https://www.traficom.fi/sites/default/files/media/publication/VLE%202022.pdf> [viitattu: 10.3.2023].
- Viitanen, J., Mutanen, A., ja Karvinen, S. (2022). (toim.) Metsäsektorin suhdannekatsaus 2022-2023. *Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus* 86/2022. Luonnonvarakeskus: Helsinki. ISBN 978-952-380-528-6. [Verkkojulkaisu] Osoitteessa: <https://jukuri.luke.fi/handle/10024/552362> [viitattu 10.3.2023].
- Luonnonvarakeskus (Luke) (2023a). Metsäteollisuuden ulkomaankauppa, joulukuu 2022 (ennakko). 7.3.2023. [Verkkojulkaisu] Osoitteessa: <https://www.luke.fi/fi/tilastot/metsateollisuuden-ulkomaankauppa/metsateollisuuden-ulkomaankauppa-joulukuu-2022-ennakko> [viitattu 14.3.2023]
- Luonnonvarakeskus (Luke) (2023b). Taloustohtori. Kannattavuuskerroin tuotantosuunnittain. [Verkkojulkaisu]. Osoitteessa: https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/taloustohtori/kannattavuuskirjanpito/aikasarja/Kannattavuuskerroin_tuotantosuunnittain/ [viitattu: 10.3.2023].
- Maahanmuuttovirasto (2023). Tilapäinen suojele. Maahanmuuttoviraston tilastot. [Verkkojulkaisu] Osoitteessa: <https://tilastot.migri.fi/#decisions/23330/48?start=626> [viitattu 13.3.2023].
- Repka, S. ja Pöntynen, R. (2023). Varustamobarometri – Rederibarometern 2022. *Turun yliopiston Merenkulkualan koulutus- ja tutkimuskeskuksen julkaisuja B* 219 2023. [Verkkojulkaisu]. Osoitteessa: <https://shipbrokers.fi/wp-content/uploads/2023/01/varustamobarometri-rederibarometern-2022.pdf> [viitattu 10.3.2023].
- Penttilä, O-P. (2023). Tavarakaupassa Suomi on saari. *Centrum Balticum*. 2.3.2023 [Verkkolähde]. Osoitteessa: https://www.centrumbalticum.org/julkaisut/pulloposti/tavarakaupassa_suomi_on_saari.6923.news [viitattu: 10.3.2023].
- Saukkonen, P. (2022). Ukrainalaiset Helsingissä – mitä väestötilastot kertovat monimuotoisesta ryhmästä? *Kvartti* [Verkkolähde]. Osoitteessa: <https://www.kvartti.fi/en/node/940> [viitattu 13.03.2023].
- Sisäministeriö (2023). Ukrainasta paenneiden kotikuntaan siirtyminen alkaa – kuntien ja hyvinvointialueiden rooli palveluissa kasvaa. Sisäministeriön tiedote. 2.3.2023. [Verkkojulkaisu] Osoitteessa: <https://intermin.fi/-/ukrainasta-paenneiden-kotikuntaan-siirtyminen-alkaa-kuntien-ja-hyvinvointialueiden-rooli-palveluissa-kasvaa> [viitattu 10.3.2023].
- Suomen virallinen tilasto (SVT 2022): Kuluttajien luottamus Viiteajankohta: 2022, joulukuu. Helsinki: Tilastokeskus. ISSN=2669-8862. [Verkkojulkaisu]. Osoitteesta: <https://stat.fi/julkaisu/ckta-52gcg7ezo0b56kyyth7ou> [viitattu: 14.3.2023].
- Suomen virallinen tilasto (SVT 2023a): Kuluttajien luottamus. Viiteajankohta: 2023, helmikuu. Helsinki: Tilastokeskus. ISSN=2669-8862. [Verkkojulkaisu]. Osoitteessa: <https://stat.fi/julkaisu/cl-7q2ak2p3rq60bvzxz3jtm9m>. [viitattu: 10.3.2023].

- Suomen virallinen tilasto (SVT 2023b): Ulkomaan meriliikenne: Kauttakulkuliikenne tavaralajeittain ja kuukausittain. Helsinki: Tilastokeskus. ISSN=2670-1987. [Verkkójulkaisu]. Osoitteessa: https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__uvliik/statfin_uvliik_pxt_12j1.px/ [viitattu: 10.3.2023].
- Suomen virallinen tilasto (SVT 2023c): Maatalouden tuotantovälineiden ostohintaindeksi. Helsinki: Tilastokeskus. ISSN=1797-6502. [Verkkójulkaisu]. Osoitteessa: https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__ttohi/statfin_ttohi_pxt_11gv.px/ [viitattu: 10.3.2023].
- Suomen virallinen tilasto (SVT 2023d): Maatalouden tuottajahintaindeksi. Helsinki: Tilastokeskus. ISSN=1797-6529. [Verkkójulkaisu]. Osoitteessa: https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__mthi/statfin_mthi_pxt_11fp.px/ [viitattu: 10.3.2023].
- Valtioneuvosto (2023). Kansalaispulssi-kyselyiden yhteenvedot. Kansalaispulssi: 43. Kierros. Verkkokysely 15.2.–20.2.2023. 15–74-vuotiaat mannersuomalaiset. 23.2.2023. Helsinki: VNK Strategiaosasto. [Verkkójulkaisu]. Osoitteessa: <https://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/kansalaispulssi/yhteenvedot> [viitattu 10.3.2023].

